Studia Philosophica Wratislaviensia
vol. XVII, fasc. 1 (2022)
https://doi.org/10.19195/1895-8001.17.1.7

MATEUSZ WOCH
ORCID: 0000-0002-7967-4301
Uniwersytet Wrocławski

Metapolityczna synteza św. Tomasza z Akwinu

François Daguet, *Myśl polityczna św. Tomasza z Akwinu*, tłum. Tomasz Pękala, Teologia Polityczna, Instytut Wydawniczy, Warszawa 2021, ss. 619.

Filozofia polityki św. Tomasza z Akwinu, najbardziej znana i historycznie najdonioślejsza propozycja teoretycznego ujęcia polityki z okresu średniowiecza, jest przedmiotem licznych opracowań. Jednak stosunkowo niewiele z nich ma charakter przekrojowy i może być traktowane jako wyczerpujące opracowanie całości metapolityki Akwinaty. Książka François Dagueta jest przejawem ambicji stworzenia syntetycznej analizy Tomaszowej myśli polityczno-społecznej i już z tego powodu jest warta zainteresowania badaczy i wszystkich tych, którzy interesują się historią myśli politycznej.

Dominikanin François Daguet (ur. 1957) to francuski teolog i dyrektor Instytutu św. Tomasza z Akwinu w Tuluzie. Do jego głównych zainteresowań należą: eklezjologia, teologia religii, nauka polityczno-społeczna Kościoła Katolickiego w ujęciu tomistycznym. Daguet jest absolwentem Instytutu Nauk Politycznych w Paryżu, zaś doktorat kanoniczny uzyskał na Uniwersytecie Fryburskim. Jest autorem licznych prac teologicznych i eklezjologicznych oraz opracowań z zakresu katolickiej filozofii politycznej i nauki społecznej. *Myśl polityczna św. Tomasza z Akwinu* została nagrodzona w roku 2016 Prix René Laurentin Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Paryżu oraz nagrodą Prix Biguet Akademii Francuskiej.

Monografia składa się z ośmiu rozdziałów, które poprzedza spis skrótów (głównie tytułów pism Akwinaty) oraz lista wykorzystanych przez polskiego tłumacza wydań tekstów św. Tomasza i Arystotelesa. Książkę wieńczy kilkunastostronicowe podsumowanie, posłowie do polskiego wydania oraz indeks osób. Każdy z rozdziałów stanowi opis konkretnego wątku myśli politycznej Tomasza, który Daguet uważa za istotny i konstytuujący tomistyczną metapolitykę. Te wątki są opisane w następującej strukturze.

© for this edition by CNS

Rozdział pierwszy stanowiący analizę statusu polityki, miejsca w ludzkim życiu, jakie nadał jej Akwinata, jest najbardziej „teoretyzującym" segmentem książki i stanowi jednocześnie podstawę do rozważań snutych w następnych rozdziałach. Daguet, przywołując Tomaszowy pogląd o przynależności polityki do porządku nauk praktycznych i przewodnim, organizującym (polityka jako „nauka architektoniczna") charakterze dla praktycznego wymiaru ludzkiego życia, sięga do myśli Arystotelesa, podkreślając związek między rozważaniami Stagiryty a filozofią polityczną Tomasza. Autor wielokrotnie podkreśla zależność między polityką a etyką, traktując tę pierwszą jako rozwinięcie i pełniejszą realizację drugiej — wyraża się to w jednej z podstawowych dla książki tez, przewijającej się w każdym z jej rozdziałów, głoszącej prymat wymiaru wspólnotowego ludzkiego życia, nad jego wymiarem indywidualnym w tradycji metapolitycznej arystotelesowsko-tomistycznej, co Daguet uzasadnia w wielu miejscach monografii, powołując się na teksty obu myślicieli. Następną, kluczową tezą, wyrażaną w tym rozdziale, jest związek polityki i całego życia etycznego z rozumem, pełniącym funkcję konstytuującą „polityczność" człowieka i realizujące ją instytucje społeczne. Głosząc ciągłość tej konkretnej koncepcji polityki od Arystotelesa do Tomasza, autor zauważa różnice między nimi, które są opisane w rozdziale drugim, poświęconym problematyce dobra.

To właśnie przy okazji analizy problemu dobra w polityce, pojętego zgodnie z arystotelesowsko-tomistyczną tradycją jako przedmiot ludzkiego dążenia, francuski teolog rozważa wnikliwie różnice między arystotelesowskim „szczęściem" a Tomaszowym „dobrem najwyższym" i „dobrem wspólnym". Daguet, kładąc nacisk na odmienne konteksty historyczne i światopoglądowe, zwraca uwagę czytelnika na transformację nauki perypatetyckiej dokonaną przez Akwinatę na kanwie chrześcijańskiej teologii, której głównym przejawem było przeformułowanie i rozbudowanie arystotelesowskiej koncepcji „najwyższego dobra", które Tomasz utożsamił z chrześcijańskim Bogiem, odchodząc od arystotelesowskiego naturalizmu.

Trzeci segment książki poświęcony jest relacji między antropologią a teorią polityki w myśli Doktora Anielskiego. Zasadniczą tezą tego rozdziału jest zniuansowanie teorii politycznej Akwinaty i jej balansowanie między naturalizmem, płynącym z arystotelesowskich inspiracji, a intencją dochowania pełnej wierności chrześcijańskiej wizji człowieka, wynikającej z Biblii i nauki Ojców Kościoła. Daguet zwraca tu uwagę na używanie przez Tomasza arystotelesowskiej dialektyki części i całości, w opisie relacji między osobą a społecznością i państwem oraz związku między dobrem indywidualnym a dobrem wspólnym.

Rozdział czwarty to analiza tak istotnego w czasach Tomasza problemu koegzystencji władzy świeckiej i duchownej. Autor wiele uwagi poświęcił przybliżeniu czytelnikowi kontekstu historycznego i ideowego, czyli nasilonemu od XI wieku napięciu między *potestas temporalis* a *potestas spiritualis*; rozwiązaniom problemu, z którymi Tomasz polemizował (augustynizm polityczny, gelazjanizm, cezaropapizm); uzasadnieniom poszczególnych doktryn na podstawie przekazu biblijnego oraz kontrastowi między stanowiskiem Tomasza a tendencjami nowożytnej filozofii politycznej, wobec których Daguet jest mocno krytyczny. Autor, przywołując Tomaszowe ujęcia relacji między tym, co doczesne, a tym, co odwieczne, opisuje stanowisko Tomasza, głoszące odrębność, ale nie rozdzielność dwóch władz, ich

© for this edition by CNS

współdziałanie, ale nie zmieszanie, poddaje je analizie w kontekście całego systemu filozoficznego, wypracowanego przez Akwinatę.

Następny rozdział pracy ma charakter zdecydowanie bardziej praktyczny, traktuje bowiem o problemie właściwego uporządkowania państwa, by mogło ono spełniać swoją naczelną funkcję, czyli realizację wieloaspektowo i analogicznie pojętego dobra. To uporządkowanie odbywa się według tradycji arystotelesowsko-tomistycznej przez wyrabianie cnót w członkach społeczności. Stąd Daguet dokonuje opisu podstaw aretologii św. Tomasza, skupiając się na cnotach, mających wymiar przede wszystkim wspólnotowy — czyli sprawiedliwości i roztropności oraz tych, które regulują właściwie stosunki między ludźmi żyjącymi w państwie, takimi jak: wdzięczność, uczciwość, cześć i szacunek.

Podążając za słowami autora, który opisując relację między ustrojem państwa a wspólnotą polityczną, posługuje się arystotelesowską koncepcją złożenia formy i materii (forma organizująca i aktualizująca materię, analogicznie: ustrój państwowy organizuje i kieruje społecznością); rozdziały szósty i siódmy należy potraktować jako analizy owej formy, którą stanowią prawo oraz ustrój polityczny. W części poświęconej problematyce prawa, Daguet skupia się na Tomaszowej dychotomii *ius* i *lex*, problemowi często pojawiającemu się w badaniach dotyczących myśli politycznej Akwinaty, następnie poddaje analizie istotę Tomaszowego rozumienia prawa jako „rozporządzenia (*ordinatio*) rozumu dla dobra wspólnego nadanego i publicznie obwieszczonego przez tego, kto ma pieczę nad wspólnotą”[1]. W odniesieniu do tak pojętego prawa, autor analizuje problematykę jego obwieszczenia (*promulgatio*), zakresu jego obwiązywania i relacji prawa stanowionego do prawa odwiecznego i naturalnego. Rozdział ósmy natomiast to analiza stanowiska Akwinaty w kwestii najlepszych rządów. Warto podkreślić, że autor zachowuje ostrożność badawczą i zwraca uwagę na niemożność jednoznacznego określenia Tomasza jako monarchisty, ze względu na niekompletność tekstów źródłowych, bądź ich historycznie uwarunkowaną nieobiektywność, jak jest to w przypadku znanego tekstu *De regno*, pedagogicznego dziełka, nieukończonego i napisanego na zamówienie króla Cypru Hugona II. Krytycznie analizując pozostawione przez Tomasza pisma, Daguet skłania się ku stanowisku o preferowaniu przez Doktora Anielskiego ustroju mieszanego.

W ostatnim rozdziale pracy w pełni ujawnia się splot dziedzin stanowiących główne zainteresowania autora — eklezjologii, teologii i filozofii politycznej. W nim francuski badacz analizuje wątek politycznego wymiaru wspólnoty Kościoła, obecny w pismach Tomasza jedynie śladowo. Analiza składa się z krytycznego rozważenia analogii państwo–Kościół oraz powraca tu wątek relacji między wspólnotą polityczną, świecką a wspólnotą religijną.

Po opisaniu zawartości książki należy podjąć się jej oceny, poprzez wypunktowanie zalet i wad. Poczynając od tych pierwszych, należy wpierw zwrócić uwagę na najważniejszą, wspomnianą już we wstępie — *Myśl polityczna św. Tomasza z Akwinu* to książka, autorowi której nie można odmówić ambicji napisania ob-

[1] Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, I–II, q. 90, a. 4, tłum. P. Bełch, online: http://katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_13.pdf (dostęp: 18.02.2022).

© for this edition by CNS

szernej, przekrojowej pracy, która będzie zawierać kompletny wykład filozofii polityczno-społecznej św. Tomasza. Czy ta ambicja znajduje realizację w książce? Uważam, że tak. Książka Dagueta stanowi opis wszystkich najważniejszych komponentów Tomaszowej metapolityki, a jednocześnie zawiera argumentację za prezentowanymi tezami, opartą na wszystkich aspektach systemu filozoficznego Akwinaty. Daguet nie ogranicza się do perspektywy jedynie teologicznej lub etycznej, powołując się wielokrotnie na twierdzenia metafizyczne i epistemologiczne, wysnute lub wprost wyciągnięte z pism XII-wiecznego teologa i filozofa. Daguet korzysta zarówno z praktycznego wymiaru nauki Tomasza, jak i jego teoretycznych, spekulatywnych uzasadnień, zachowując przy tym klarowność wywodu, poprzez podzielenie opisywanej problematyki na podrozdziały i zawarte w nich bardziej szczegółowe, konkretne kwestie. Dzięki temu książka jest wyjątkowo „przejrzysta", umożliwiając szybkie znalezienie wątków, które interesują czytelnika. Przekrojowy charakter pracy, przy zachowaniu tej klarowności i przystępności, jest osiągnięciem godnym podkreślenia. Ta przystępność wynikająca ze struktury pracy idzie w parze z przystępnością treści. Daguet podejmowane wątki analizuje właściwie od podstaw, zwłaszcza w pierwszych rozdziałach, poświęconych teoretycznemu aspektowi filozofii politycznej Tomasza. Autor, stawiając zasadnicze tezy interpretacyjne wobec myśli Akwinaty, ukazuje ich kontekst. Uzasadnia pojawienie się danego wątku lub twierdzenia, tłumacząc jego rolę w systemie filozoficznym Tomasza lub w kontekście historycznym. Jest to szczególne widoczne przy analizie samego teoretycznego ujęcia zjawiska polityki w myśli Tomasza oraz jego antycznego inspiratora — Arystotelesa. Każda z postawionych tez bądź przytoczonych koncepcji ma swoje uzasadnienie, co sprawia, że książka ta pomimo swoich rozmiarów i bogactwa opisywanej problematyki ma stosunkowo niski próg wejścia. Daguet stosuje znany wszystkim tomistom aparat pojęciowy, ale stosuje do niego objaśnienia, tłumaczące używane pojęcia i terminy. Ośmielę się postawić tezę, że prezentowana w książce wiedza jest przyswajalna nawet dla tych czytelników, którzy nigdy wcześniej nie mieli kontaktu z teorią polityczną Tomasza i Arystotelesa. Trzeba tu bowiem zaznaczyć, że chociaż przedmiotem pracy jest metapolityka Akwinaty, to przy okazji analizy tejże Daguet zawarł wszystkie najważniejsze koncepcje konstytuujące myśl Stagiryty. Przesadne raczej byłoby twierdzenie, że jest to książka „popularnonaukowa" — oczywiście w odniesieniu do filozofii — ale wydaje się uzasadnionym stwierdzić, że dzieło Dagueta może pełnić pewną funkcję popularyzatorską w przypadku opisywanej tradycji filozofii polityki. Jest to zresztą intencja wyrażona przez autora wprost, we wstępie książki oraz w przedmowie, napisanej przez szwajcarskiego teologa kard. G. Cottiera. Należy jednak postawić pytanie — czy ta funkcja popularyzatorska nie jest ograniczona do chrześcijan? Odpowiedź na niniejsze pytanie zawrę w dalszej części recenzji.

Wywód Dagueta w znacznej części jest odpowiednio szczegółowy i wyczerpujący (jednak nie wszędzie, ale to wynika z zasadniczej wady dzieła, o której będzie dalej), gęsto usiany przypisami, cytatami ze źródeł oraz opracowań, gdzie autor odnosi się do badań takich znawców myśli Tomasza jak: Jacques Maritain, Étienne Gilson, Réginald Garrigou-Lagrange, John Finnis czy Charles Journet (żeby wymieć jedynie tych najbardziej znanych). Wywód autora oparty jest na całości pisemnego

© for this edition by CNS

dorobku pozostawionego przez Doktora Anielskiego i większości dzieł Arystotelesa. Oprócz tego książka zawiera liczne odwołania do klasycznych dzieł z dziedziny filozofii politycznej, w większości pism antycznych i średniowiecznych, chociaż obecne są również teksty nowożytne. Autor, stosując metodę krytycznej analizy źródeł, uwzględniającej historyczny kontekst powstania źródła lub niejasności dotyczące jego autorstwa (często występujący problem w przypadku antycznych i średniowiecznych pism), zachowuje godną odnotowania rzetelność badawczą; natomiast stosując metodę hermeneutyczną, uzasadnia swoje interpretacje, porównując teksty źródłowe, uwzględniając ich kontekst ideowy i światopoglądowy.

Nie można odmówić autorowi również konsekwencji odnośnie tez i intencji przewodnich pracy, którymi są: 1) chęć wykazania istnienia w pismach Tomasza spójnej, systemowej teorii polityki; 2) istnienie nierozdzielnego związku między Tomaszową polityką a jego antropologią, ontologią, epistemologią i teologią; 3) syntetyczny charakter metapolityki Tomasza, wynikający z przyjęcia podstawowych tez Arystotelesa i ich transformacji w kontekście światopoglądu chrześcijańskiego; 4) położenie akcentu na wspólnotowy wymiar ludzkiego bytowania, przeciwstawione tendencjom skrajnych personalistów do indywidualistycznych interpretacji filozofii Akwinaty; 5) unikalny charakter propozycji Tomasza zarówno wobec jego poprzedników, jak i następców, szczególnie koncepcji nowożytnych i współczesnych. Wszystkie one pojawiają się wprost lub implicite we wszystkich częściach pracy, stanowiąc punkt odniesienia dla autora lub punkt wyjścia dla prowadzonych rozważań i analiz.

Dzieło teologa z Tuluzy nie jest jednak pozbawione dwóch dość istotnych wad. Pierwsza z nich ma charakter bardziej immanentny i techniczny, zdaje się być konsekwencją wyżej wymienionych ambicji stworzenia przekrojowej i przystępnej pracy, wyczerpującej podejmowaną problematykę lub wynikać z chęci uzasadnienia przytoczonych wyżej tez przewodnich. Książka Dagueta zawiera liczne powtórzenia, autoodniesienia, które z lekturą kolejnych rozdziałów stają się dla czytelnika męczące. Daguet zdaje się zbyt wiele razy powracać do swoich głównych twierdzeń, przez co miejscami zaburza klarowność wywodu, tak znakomicie zachowaną w ogólnej strukturze monografii[2].

Drugą słabością pracy, którą trzeba wspomnieć, są fragmenty, w których autor usiłuje wykazać kontrast między propozycją filozoficzną Tomasza a tendencjami nowożytnej filozofii polityki. Taki kontrast niewątpliwie istnieje i jest on bardzo mocny, ale w książce Dagueta wydaje się być niedostatecznie uzasadniony i te fragmenty są jedynymi słabymi merytorycznie elementami pracy. Przebierają one postać raczej dygresji lub sądów, zdających się wynikać ze światopoglądowego ukształtowania autora. W celu dopełnienia naukowej rzetelności należałoby rozbudować te twierdzenia o argumentację — można się pokusić o stwierdzenie, że w książce brakuje przynajmniej jednego podrozdziału, skupiającego się na przemianach nowożytnych koncepcji metapolitycznych w odniesieniu do opisywanej propozycji klasycznej. Zamiast tego autor ograniczył się raczej do dygresyjnych

[2] Np. s. 95, 109, 201, 207. Te powtórzenia uwidaczniają się szczególnie w przypadku akcentowania przez autora wspólnotowego wymiaru omawianej tradycji metapolitycznej.

© for this edition by CNS

uwag, rozsianych po całej pracy[3]. Poświęcony temu problemowi fragment wniosków końcowych, zawierający pytania o aktualność filozofii Tomasza współcześnie, jest z pewnością niewystarczający.

Tu powrócę do wyżej postawionego pytania — czy *Myśl polityczna św. Tomasza z Akwinu* pióra Dagueta jest pozycją skierowaną głównie do chrześcijan? I mimo swoich niewątpliwych walorów naukowych, które są widoczne dla znawców dziejów filozofii politycznej, stanowi ona raczej środek popularyzacji nauki Tomasza wśród tych, którzy z racji prezentowanego światopoglądu są dla niej bardziej przychylni? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta, jednak z racji konieczności dokonania ogólnej oceny dzieła pozwolę sobie ją sformułować następująco: książka francuskiego dominikanina jest intencjonalnie skierowana przede wszystkim do chrześcijan, ale jej przydatność nie ogranicza się jedynie do funkcji popularyzatorskiej u wyznawców lub sympatyków chrześcijaństwa. Pomimo wspomnianych wad, zwłaszcza tej drugiej, przez którą książka wydaje się należeć do jakiejś określonej narracji światopoglądowej (w pewnym sensie oczywiście tak jest), jest ona na tyle merytorycznie mocna, bogata w cytaty ze źródeł, okraszone wnikliwymi analizami, że jest propozycją atrakcyjną dla wszystkich, którzy chcą zapoznać się z systemem teorii polityki sformułowanym przez św. Tomasza z Akwinu, jednocześnie zawierającą kompetentne opracowanie (chociaż rozrzucone po książce i będące „przy okazji" analiz stanowiska Tomasza) filozofii politycznej Arystotelesa. Natomiast nie mam wątpliwości, że dzieło Dagueta, wchodząc do stosunkowo nielicznego zbioru syntetycznych, przekrojowych opracowań „tomizmu politycznego" dostępnych na rynku, będzie w tym zbiorze pozycją ważną, zaś w Polsce[4] wydaje się dziełem jedynym w swoim rodzaju pod względem maksymalizmu badawczego w dziedzinie filozoficznej i tematyce, którą podejmuje.

[3] Np. s. 77, 80–81, 143, 173, 247, 415, 435, 505.

[4] W kwestii podobnych opracowań dostępnych w języku polskim książka wydaje się nie mieć konkurencji poza pracą A. Machowskiego — *Teologia polityczna św. Tomasza z Akwinu. Antropologiczno-etyczna interpretacja traktatu „De regno"*, Toruń 2011. Jednakże dzieło Machowskiego, chociaż obszerne i zawierające wszystkie fundamentalne wątki Tomaszowej metapolityki, jest w zastosowaniu mniej uniwersalne, bazując na konkretnym piśmie Tomasza.

© for this edition by CNS